

Korte bijdragen

HEREN EN KNAPEN

Theo van der Meer, *Jonkheer mr. Jacob Anton Schorer 1866-1957. Een biografie van homoseksualiteit* (Amsterdam: Schorer Boeken, 2007, 438 p., ill.)

Misschien wel het meest fascinerende aan reputaties is dat zij volledig kunnen kantelen – niet alleen voor het oog van de wereld, maar ook in de kring van de eigen familie. Soms gebeurt dat plotse-ling, met een harde klap, in andere geval-len gaat er wel een generatie over heen voordat roem volledig is verbleekt of een schandvlek helemaal uitgewist. Jhr. mr. Jacob Anton Schorer (1866-1957), op-richter van de eerste Nederlandse homo-rechtenorganisatie, stond in de jaren twintig van de vorige eeuw onder fami-lieleden bekend als een vreemde vogel, een man die zijn familienaam te grabbel had gegooid en zich met zijn afwijkende moraliteit had vervreemd van de stand waartoe hij op grond van zijn afkomst en adellijke predikaat behoorde. Nu, enkele generaties later, is er van die twijfelach-tige reputatie nog nauwelijks iets over. Jacob Schorers naam en nagedachtenis worden levend gehouden door een stich-ting (opgericht in 1967) die homoseksue-len en biseksuelen voorlichting geeft over gezondheid en welzijn. Ook in fam-iliëkring is het beeld inmiddels grondig veranderd en wordt Schorer nu juist ge-zien als iemand die een positieve bijdrage heeft geleverd aan de naam van de fami-lie. Dit kwam duidelijk voor het voetlicht

bij de presentatie van zijn biografie, die de historicus Theo van der Meer vorig jaar publiceerde. Een van de eerste exem-plaren van deze studie werd aangeboden aan jhr. drs. D.M. Schorer, oud-ambas-sadeur en secretaris van de Stichting Schorer Familiebezit. Waar zijn grootva-der zich lang geleden uiterst negatief had uitgelaten over zijn verre verwant, ver-klaarde de diplomaat dat leden uit een jongere generatie Schorer juist een fasci-natie koesterden voor de man die zo lang het zwarte schaap van de familie was ge-weest. Hij ging zelfs zover dat hij Jacob Schorer aan het eind van zijn toespraak nadrukkelijk in bescherming nam tegen de kritische kanttekeningen die Van der Meer had geplaatst bij diens vermeende gebrek aan empathie met het joodse lij-den in de oorlog. Hier trad onmisken-baar een Schorer in het krijt om de repu-tatie van een familielid te verdedigen.¹

Jacob Anton Schorer werd op 1 maart 1866 in Heinekenszand geboren als telg uit een Zeeuwse regentenfamilie waarvan vanaf 1814 verschillende leden in de Nederlandse adel waren verheven. Voor de tak waaruit hij zelf stamde, volgde die verheffing pas in 1893 met de toekenning van het predikaat jonkheer aan zijn vader. Schorer studeerde toen al rechten in Utrecht, een studie die geheel in de lijn van de familietraditie lag en hem voor een juridische loopbaan leek te bestem-men. In 1897 volgde een promotie op een onopvallend rechtshistorisch proef-schrift, waarna hij terugkeerde naar Middelburg, de stad van zijn jeugd, om daar advocaat en klerk op de griffie van de arrondissementsrechtbank te worden.

Iets meer dan twee jaar later zag Schorer zich benoemd tot plaatsvervangend kantonnier. Aan de maatschappelijke carrière van de Zeeuwse jonkheer kwam echter al in 1903 plotseling een einde nadat er een strafrechtelijk onderzoek tegen hem was ingesteld naar mogelijke seksuele contacten met minderjarige jongens. Het onderzoek leverde weliswaar geen strafbare feiten op, maar brak wel de morele reputatie van de jurist: hij zou een man van ‘zeer onzedelijke neigingen’ zijn. Schorer vroeg en kreeg – eervol, dat wel – ontslag, vertrok uit Zeeland om zijn familie de schande te besparen en vestigde zich in Berlijn, waar hij kennismaakte met de bruisende homoseksuele subcultuur waar de Duitse hoofdstad be-

Jacob Schorer met een onbekende jongeman, net als hij gekleed in Romeinse tuniek. Foto genomen in de tijd dat hij in Berlijn verbleef, tijdens een gekostumeerd feest voor homoseksuelen (*part. coll.*)

roemd en berucht om was. In Berlijn volgde hij ook colleges bij de joodse seksuoloog Magnus Hirschfeld (1868-1935), die enkele jaren daarvoor het *Wissenschaftlich-humanitäre Komitee* (WHK) had opgericht. Dit comité zette zich in voor de emancipatie van homoseksuelen in Duitsland, en dan in het bijzonder voor de afschaffing van het verbod in de grondwet op seksuele contacten tussen mannen. Schorer nam Hirschfelds theorie over van homoseksualiteit als ‘seksuele Zwischenstufe’, als aangeboren seksuele tussenvorm (een ‘derde geslacht’) tussen mannen en vrouwen. Heel zijn leven zou hij aan de ideeën van Hirschfeld blijven vasthouden, ook nadat nieuwe wetenschappelijke inzichten hun onhoudbaarheid hadden aangetoond. Al een jaar na zijn gedwongen ontslag en dus kort na zijn vestiging in Berlijn schreef Schorer een ophefmakend artikel in het juridische tijdschrift *Themis*, waarin hij een strafklacht tegen Hirschfeld als aanleiding gebruikte om diens theorie omtrent het derde geslacht te propaganderen. Het stuk veroorzaakte een rel. De president van de Hoge Raad liet weten zeer ontstemd over de publicatie te zijn en de redactie moest haar excuses voor plaatsing maken. In 1910, een klein jaar na de dood van zijn vader, keerde Schorer terug naar Nederland, waar hij actie begon te voeren tegen het op voorstel van de katholieke minister van Justitie Regout ingevoerde artikel 248bis, dat seksuele contacten tussen personen van hetzelfde geslacht onder eenentwintig jaar strafbaar stelde – dit terwijl heteroseksuele contacten al vanaf zestienjarige leeftijd waren toegestaan. Tegen deze rechtsongelijkheid keerde Schorer zich, onder andere door de oprichting in 1912 van een Nederlandse afdeling van Hirschfelds WHK (vanaf 1919 het Ne-

derlandsch Wetenschappelijk Humanitair Komitee geheten). Heel zijn leven zou hij wijden aan dit eenmanscomité, vanuit de overtuiging dat wetenschappelijke inzichten een einde konden maken aan vooroordelen omtrent homoseksualiteit en aan de rechtsongelijkheid tussen heteroseksuelen en homoseksuelen. Schorer voerde zijn strijd zonder enige schroom of schaamte, op een onverschrokken en volgens zijn biograaf zelfs agressieve manier. Hij bouwde een enorme bibliotheek op, onderhield contact met gelijkgestemden in het hele land en bracht hen ook in contact met elkaar.

Toen Schorer in 1866 werd geboren, bestond het woord homoseksualiteit nog niet, schrijft Theo van der Meer ergens aan het begin van zijn boek. Pas na de Eerste Wereldoorlog zou het definitief concurrerende begrippen als sodomie en uranisme verdringen. Van der Meer noemt zijn studie zelf een biografie van de ontwikkeling van de homoseksuele identiteit in het vooroorlogse Nederland. Hij ziet Schorer als de belichaming van deze identiteitsvorming. De keuze voor dit perspectief ligt voor de hand en komt de intellectuele spanning en dynamiek van het boek ten goede, ook al omdat over Schorers eigen personage niet zo heel veel te vertellen valt. Over de bewustwording van zijn homoseksuele gevoelens, het in de kiem gesmoorde Middelburgse schandaal van 1903, de 'ballingschap' in Berlijn – er zou sprake zijn geweest van een verhouding met een jongeman die zelfmoord pleegde – en de aard van zijn relatie op latere leeftijd met zijn Duitse pleegzoon (die later als SS'er aan het Oostfront zou sneuvelen), over al deze onderwerpen vallen nauwelijks uitspraken te doen die verder gaan dan speculatie. Een gedeeltelijke verklaring

hiervoor is het gebrek aan bronnen. Direct na de inval van de Duitsers in mei 1940 vernietigde Schorer zijn archief, waardoor zijn persoonlijke correspondentie grotendeels verloren is gegaan. Slechts de brieven aan een van zijn vrienden, de genealoog Jaap van Leeuwen (1892-1977) – door Van der Meer mooi neergezet als een mislukte *sissy boy* – zijn min of meer ongeschonden bewaard gebleven. Maar niet alleen de vernietiging van zijn archief is er verantwoordelijk voor dat tal van fases en aspecten van Schorers leven hun geheimen weigeren prijs te geven. Over homoseksualiteit werd nauwelijks openlijk gesproken, hoogstens geroddeld en homoseksuelen zélf compartimenteerden hun bestaan zo sterk dat zelfs intieme vrienden slechts van een beperkt deel van elkaars leven op de hoogte waren. Op grond van wat zijn biograaf toch bij elkaar heeft weten te schrapen, rijst het beeld op van een principiële, niet al te sprankelende persoonlijkheid – wel overigens iemand die, hoewel zelf nooit een mooie jongen geweest, tot op hoge leeftijd in zwembaden werd omringd door hele groepen knapen.

Hoewel Van der Meer in zijn studie dus duidelijk kiest voor het perspectief van de homoseksuele identiteitsvorming, heeft hij wel degelijk oog voor de betekenis van Schorers 'adellijkheid'. Hooguit had hij hier net even iets explicieter op kunnen ingaan. Dat geldt mijns inziens vooral voor de rol van de oude beeldvorming van homoseksualiteit als een aristocratische perversie, als ontaard gedrag van rijke, lamlendige estheten – een stereotype waar ook Schorer mee te maken moet hebben gekregen. Het is in dit verband typerend dat de term homoseksualiteit in Nederland voor het eerst voor schijnt te komen in het boek *Europeesche hofschandalen*, een verta-

ling uit 1872 van een Duitse *chronique scandaleuse* over de seksuele aberraties van vorstelijke families. Juist aan het einde van de negentiende eeuw leek de oude associatie van adel met homoseksualiteit onder invloed van de opkomende massamedia een nieuw hoogtepunt te bereiken in verschillende spraakmakende schandalen, zoals het Cleveland Street-schandaal (1889), waarbij tal van Engelse aristocraten betrokken waren, het beruchte proces tegen Oscar Wilde (1895) en de affaire Eulenburg (1907-1908), waarbij een homoseksuele klik in de hofhouding van de Duitse keizer werd 'ontmaskerd'. Nederland zou in 1920 een eigen zedenschandaal krijgen, toen twintig mannen werden gearresteerd door de Haagse politie. Onmiddellijk veronderstelde de pers dat er edelen bij het schandaal betrokken waren. De socialistische krant *Het Volk* wist op 15 maart 1920 zelfs te melden dat zich onder de gearresteerden een baron en een ritmeester bevonden en dat er meer aanhoudingen werden verwacht, 'ook van personen uit adellijke kringen'. Uiteindelijk bleek van alle betrokkenen alleen ritmeester Carel baron Sixma van Heemstra een titel te dragen. *Het Volk* had hem voor het gemak dus maar twee keer meegemeld.

Aan het eind van zijn leven motiveerde Schorer zijn eigen optreden aldus: 'Ik voelde het als een plicht, waaraan ik mij niet mocht, niet kon en niet behoefde te onttrekken.' Hij had zijn strijd bewust niet onder pseudoniem maar met open vizier willen strijden, 'op eervolle wijze'. Van der Meer neemt dit beroep op het 'noblesse oblige'-adagium terecht serieus, al voegt hij er nog gekrenkte trots (voor het in 1903 aangedane onrecht) als mogelijk handelingsmotief aan toe. Hij toont eveneens aan dat Schorers adeldom

van groot belang was voor het succes van zijn activiteiten. Hoezeer hij zich door zijn *coming out* binnen zijn stand ook geïsoleerd mocht hebben, hij behield in ieder geval formele toegang tot de hogere kringen, waar hij al dan niet op persoonlijke titel een pleidooi voor de 'goede zaak' kon houden. Van der Meer geeft hiervan enkele voorbeelden. Zo schrijft hij de weigering van het kamerlid jhr. D.J. de Geer, de latere minister-president, om tijdens het kamerdebat van 11 maart 1911 in te stemmen met artikel 248bis toe aan diens gesprekken met Schorer en aan het lezen van een van de brochures van zijn standgenoot – dit overigens zonder daar hard bewijs voor aan te dragen.² Anderzijds echter werd het politieke blikveld van de jonkheer sterk vernauwd door het milieu waaruit hij voortkwam. 'Zijn klasse en afkomst stelden Schorer in staat – tegen een hoge prijs – zijn strijd te voeren; ze bepaalden én beperkten ook de vorm en omvang van zijn denken', schrijft Van der Meer hierover. 'Schorers analyses droegen het keurmerk van het *noblesse oblige*. Adel verplicht, maar niet tot politieke verandering!' De laatste woorden, en het moralistische uitroepeteken, hebben vooral betrekking op de beperktheid van Schorers politieke belangstelling en waarnemingsvermogen. Vrijheid betekende in de (vaag humanitair liberale) verbeelding van de jonkheer bijna uitsluitend vrijwaring van vervolging. Voor concrete politieke kwesties had hij – behalve dan als het ging om de rechten van homoseksuelen – geen interesse. Veelzeggend is dat we niet weten waar zijn politieke voorkeur lag en wat hij stemde; bekend is slechts dat hij een hekel aan socialisten had. Schorers standsbesef zat hem in de jaren dertig, aldus Van der Meer, in de weg bij zijn perceptie van de ontwikkelingen in

Duitsland. Als het om oppervlakkige observaties van het nationaal-socialisme gaat, stond Schorer binnen de Nederlandse adel evenwel zeker niet alleen – zo laten recente biografieën van vooraanstaande standgenoten als minister-president De Geer en diplomaat-landvoogd J.P. graaf van Limburg Stirum zien.³

Van der Meer biedt niet alleen inzicht in de invloed die standsbesef en standsdenken uitoefenden op het optreden van Jacob Schorer, maar geeft ook tal van mooie inkijkjes in aristocratische levensvormen van vóór de oorlog en dan natuurlijk in het bijzonder in de homoseksuele ‘onderwereld’ uit die tijd, een onderzoeksveld waarmee de auteur als geen ander vertrouwd is. In weerwil van het betrekkelijk isolement waarin Schorer vooral in de laatste jaren van zijn leven kwam te verkeren – de redactie van *Nederland's Adelsboek* meende in 1950 zelfs dat hij al was overleden –, bevonden zich toch verscheidene adellijke ‘gevoelsgenoten’ onder de (weinige) vrienden die hij had. Was vriendschap vooral op harmonie en gelijkheid (van stand) gebaseerd, erotische aantrekkingskracht berustte daarentegen op wat Van der Meer heel mooi ‘de erotiek van het verschil’ noemt. Seksuele partners werden veelal buiten het eigen milieu gezocht en in een andere leeftijdsgroep. De homoseksuele subcultuur was, om een gedicht uit 1920 aan te halen, ‘de sociëteit waar een baron met een melkboer vrijt’ en knapenliefde en -prostitutie namen in deze subcultuur een veel grotere plek in dan tegenwoordig. Minderjarige dienstplichtige soldaten en arbeidersjongens (over het algemeen zelf heteroseksueel) traden hierbij op als gelegenheidsprostituées voor klanten uit de hogere standen. In het bijzonder dienstplichtige huzaren schijnen alleen al met hun uniform (leren

zitvlakken in de broek, kort afgesneden jassen) voor heel wat opwinding te hebben gezorgd. Een niet onbekend verschijnsel was dat een welgestelde homoseksuele heer een minderjarige jongen in huis nam en hem aan de buitenwereld als zijn adoptiezoon presenteerde. Een dergelijke relatie kon een erotische ondertoon hebben, maar zal nimmer een openlijk seksuele component hebben gekend. Jacob Schorer nam in 1923 op zevenenvijftigjarige leeftijd een Duitse scholier van zestien in huis, die tien jaar bij hem zou blijven wonen. Ook vrienden van Schorer onderhielden wel dit soort relaties, soms onder het mom ontspoorde knapen weer terug naar school en in het gareel te krijgen. Schorer zelf zou in zijn laatste levensjaren, die hij in Harderwijk bij lastige hospita’s op kamers doorbracht, nog vriendschappen aanknopen met drie middelbare scholieren. Deze contacten verzachtten enigszins de eenzaamheid van de ouderdom. Door middel van een legaat stelde hij de jongens later in staat een studie te volgen. Twee broers van wat betere komaf mochten naar de universiteit, voor de derde jongen, intelligent maar van lagere afkomst, achtte hij academische vorming ‘lucht-kasteelen [...] die alle realiteit missen’.

Theo van der Meer heeft een heldere studie geschreven, voorbeeldig door de wisselwerking tussen het algemene en het bijzondere. Kleine episodes krijgen betekenis doordat de auteur er in slaagt het optreden van zijn hoofdpersoon in verbinding te brengen met de normen en waarden van de stand die hem geestelijk vormden. Het boek is hierdoor niet slechts een biografie van homoseksualiteit geworden, maar ook een belangrijke bijdrage aan het onderzoek naar de reikwijdte en betekenis van standsdenken in

vooroorlogs Nederland. Juist omdat Van der Meer de betekenis (en beperkingen) van dat denken zo goed laat zien en ook herhaaldelijk waarschuwt tegen anachronismen, komt zijn morele verontwaardiging over Schorers gebrekkige inzicht in het nationaal-socialisme en het uitblijven van publieke uitingen van mededogen met de joodse slachtoffers van de oorlog ('wij hadden hem groter gewenst') over als een merkwaardige incongruentie, die zich alleen maar laat verklaren uit de emancipatorische benadering die homostudies zo lang kenmerkte. De oud-ambassadeur had mijns inziens dan ook wel een punt, toen hij zijn familielid tegen een 'al te hard eigentijds oordeel' in bescherming wilde nemen. Maar verder valt er op de kwaliteiten van dit boek eigenlijk nauwelijks iets af te dingen. Momenteel werkt Van der Meer aan een biografie van de beroemde volkskundige Piet Meertens (1899-1985), net als Schorer homoseksueel maar wel een man met een veel complexere persoonlijkheid. Ik kijk erg uit naar dat boek.

Conrad Gietman

EEN ZEER 'ON-GRONINGSE GRONINGER'

Sytze van der Veen, *Een Spaanse Groninger in Marokko. De levens van Johan Willem Ripperda (1682-1737)* (Amsterdam: Bert Bakker, 2007, 677 p., ill.)

Van R. van Luttervelt bezitten we het interessante proefschrift *De buitenplaatsen aan de Vecht*, een studie waarvan in 1948 een handelseditie verscheen. In het 'Karakteristiek' getitelde hoofdstuk vinden wij boeiende cultuurhistorische beschouwingen. Op pagina 259 en verder wordt ingegaan op een fenomeen dat volgens Van Luttervelt aantoonde dat de Nederlandse Republiek 'niet meer *bij*' was. 'In deze in de rest van Europa dikwijls tot in het onzinnige doorgedreven cosmopolitische tijd trof men in de Nederlandsche republiek opmerkelijk weinig vreemdelingen in de regering, het leger en de hofhouding der Oranjes aan.' In een voetnoot noemt Van Luttervelt vervolgens tal van mannen en vrouwen die buiten hun vaderland carrière maakten. Onder hen zijn – ik noem ze zeker niet allemaal – Eugenius van Savoye en Maurits van Saksen als veldheren in buitenlandse dienst, Catharina van Anhalt als keizerin van Rusland en Struensee als eerste minister van Denemarken. Als eerste ministers van Spanje noemt hij de Italiaan Alberoni en de Nederlander Ripperda.

Over het turbulente leven van laatstgenoemde is inmiddels vrij veel geschreven, maar de betrokken auteurs hebben zich bijna nooit laten weerhouden om daar episodes als het ware uit te lichten omdat deze zich leenden tot de productie van erotische of zelfs scabreuze passages, waarbij ze vaak hun fantasie de vrije loop lieten. Sinds kort beschikken wij echter over een wetenschappelijk verantwoorde

¹ G. Donker, ed., 'De biografie van mr. J.A. Schorer. Toespraken bij de presentatie door auteur Th. van der Meer en familielid D.M. Schorer', *Pro memoria*, IX (2007) 118-122.

² De Geer vreesde dat een verbod homoseksuelen tot publieke agitatie zou aanzetten, en dat 'dingen waarvoor totnutoe gold: laten zij onder u zelfs niet genoemd worden', inzet van strijd zouden worden.

³ Vgl. Y. Kuiper, 'Aristocraten aan de top. Recent biografisch onderzoek en adelsgeschiedenis', *Virtus*, XV (2008) 7-29.